

JINOYAT TUSHUNCHASI VA UNING TASNIFLANISHI

*Andijon davlat pedagogika instituti
Ijtimoiy-gumanitar fanlar va san'at fakulteti
MIG'MAHT yo'nalishi 301-guruh talabasi*

Ergashev Shohruhon

*Andijon davlat pedagogika instituti
"Ijtimoiy fanlar" kafedrasida o'qituvchisi
Ikromov Xayrullo Orifjonovich*

ANNOTATSIYA: Ushbu keltirilgan maqolada jinoyat nima ekanligiga uning belgilar va tasniflanishi haqida to'liq ma'lumot berilgan bo'lib tushunishga oson qilib yoritilgan. Bundan tashqari Jinoyat Kodeksidan ham bu mavzuga aloqador bo'lgan moddalar bilan sharhlar ham berib o'tilgan. Moddalarda tushunish uchun ko'p ma'lumotlar keltirilgan hisoblanadi.

ANNOTATION: This article clearly explains what crime is, its signs and classification. In addition, the articles of the Criminal Code related to this topic were explained. The articles contain a lot of information to understand.

АННОТАЦИЯ: В данной статье наглядно объясняется, что такое преступность, ее признаки и классификация. Кроме того, были разъяснены статьи Уголовного кодекса, связанные с этой темой. Статьи содержат много информации для понимания.

Kalit so'zlar: jinoyat, kodeks, tasniflash, Konstitutsiya, modda, jinoyatchilik, muhofaza, qonun.

Ключевые слова: преступление, кодекс, классификация, Конституция, статья, преступление, охрана, закон.

Key words: Crime, Code, classification, Constitution, Article, crime, protection, law

KIRISH

Jinoyat — jinoyat qonunida nazarda tutilgan ijtimoiy xavfli qilmish (harakat yoki harakatsizlik). Muayyan qilmishni jinoyat deb hisoblash masalasi har bir davlatda o'zining ijtimoiy tuzumi, aholining turmush tarzi, milliy xususiyatlari, urf-odatlarini, an'analariga muvofiq xalqaro huquq me'yorlari e'tiborga olingan holda hal etiladi.

Jinoyat jamiyatning ijtimoiy hayotidagi murakkab hodisalardan biridir. Shuning uchun ham uning o'rganilishiga nafaqat huquqshunoslar, balki boshqa soha olimlari ham ko'p e'tiborini qaratib kelmoqdalar. Jinoyatchilik muammosi bir necha yuz yillardan buyon olimlar fikrini band qilib kelmoqda. Ammo hozirgacha bu salbiy ijtimoiy hodisaga qarshi chora topilgani yo'q. Jinoyat qonuni bilan taqiqlangan harakat yoki bajarilishi shart bo'lgan harakatni bajarmaslikda ifodalanadigan harakatsizlik, ya'ni huquqqa xilof qilmish jinoyat hisoblanadi.

Moddiy belgi har qanday jinoyatning tub mohiyatini, ijtimoiy xavfliligini ifodalaydi. Jinoyat qonuni bilan qo'riqlanadigan obyektlarga zarar yetkazadigan yoki shunday zarar yetkazishning real xavfini keltirib chiqaradigan qilmish ijtimoiy xavfli qilmish deb topiladi (JK 14-m. 2-q.). Har qanday jinoyatning moddiy belgisi Jinoyat kodeksining 14-moddasi 2-qismida o'z aksini topgan. Unda moddiy belgi jinoyathuquqiy muhofaza obyektlariga havola qilingan holda ifodalangan. Moddiy belgini, shuningdek, qonun bilan qo'riqlanadigan jinoyat tajovuz obyektini aniqlash uchun Jinoyat kodeksining 2-moddasida mustahkamlangan qoidadan kelib chiqish lozim. Unga ko'ra, Jinoyat kodeksining vazifalari shaxsni, uning huquq va erkinliklarini, jamiyat va davlat manfaatlarini, mulkni, tabiiy muhitni, tinchlikni, insoniyat xavfsizligini jinoyat tajovuzlardan qo'riqlash, shuningdek, jinoyatlarning oldini olish, fuqarolarni respublika Konstitutsiyasi va qonunlariga rioya qilish ruhida tarbiyalashdan iboratdir.

Jinoyat belgilari qilmishning jinoyatligini bildiruvchi asosiy mezon hisoblanadi. Jinoyat kodeksining 14-moddasiga ko'ra, jinoyat ta'rifining asosiy belgilari: 1) ijtimoiy xavflilik; 2) huquqqa xiloflik; 3) ayblilik; 4) jazoga loyqlik hisoblanadi. Jinoyatning ijtimoiy xavfliligi, avvalo, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida e'lon qilingan va kafolatlangan muhim ijtimoiy qadriyatlarga tajovuz qilishda ifodalanadi. Jinoyat kodeksining 14- moddasi 2-qismiga muvofiq, qonun bilan qo'riqlanadigan obyektlarga zarar yetkazadigan yoki shunday zarar yetkazishning real xavfini keltirib chiqaradigan qilmish ijtimoiy xavfli qilmish deb topiladi. Jinoyat sifat va miqdor ko'rsatkichlariga ega. Jinoyatning sifat ko'rsatkichi ijtimoiy xavfning tabiatida namoyon bo'ladi. Jinoyatning miqdoriy tavsifi ijtimoiy xavflilikning darajasida ifodalanadi. Ijtimoiy xavflilikning tabiati ijtimoiy munosabatlar mazmuni, ularning qadriyatlar tizimidagi o'rni, obyektga yetkazgan zararining mazmuni, aybning shakl bilan aniqlanadigan muayyan tur yoki ko'rinishdagi jinoyatning ijtimoiy hossasidir. Ijtimoiy xavflilik darajasi bir xil xususiyatdagi ijtimoiy xavfli qilmishning qiyosiy xavfliligi ifodasidir. Ijtimoiy xavflilik darajasi zararining

kattaligi, qasd va ehtiyotsizlik turiga, motiv va maqsadlar mazmuniga, jinoyatning sodir etilish joyi, vaqti, usuli, vaziyati, qurollari va boshqa holatlarga bog‘liq bo‘ladi

Jinoyat – jazoga loyiq qilmish. Shunga ko‘ra, qilmishning jinoyat sifatidagi yana bir muhim belgisi uning jazoga loyiqligidir. Jinoyat qonuni jinoiy jazo qo‘llash tahdidi bilan u yoki bu ijtimoiy xavfli xatti- harakat sodir etishni taqiqlaydi. Faqatgina jazoga tortiladigan ijtimoiy qilmishlar jinoyat hisoblanadi. Jinoyat kodeksining Maxsus qismidagi moddalarning dispozitsiyalarida nafaqat u yoki bu jinoyat alomatlari ko‘rsatilgan, balki ularni sodir etganlik uchun sanksiyalar jazoning turi, muddati va miqdori ham belgilangan. Bunday hollarda jazoning o‘lchovi va xususiyati muayyan jinoyatning ijtimoiy xavflilik darajasiga mos keladi. Biroq, Jinoyat kodeksi Maxsus qismining moddalarida belgilangan sanksiyalardagi jazolar har doim va barcha holatlarda ham qo‘llaniladi degan xulosa chiqarish noto‘g‘ri bo‘ladi. Jinoyat kodeksi shaxsni jazodan ozod qiladigan qoidalarni ham nazarda tutadi. Bu, ayniqsa, hozirgi kunda O‘zbekiston Respublikasida olib borilayotgan jinoiy jazolarni liberallashtirish siyosatidan kelib chiqqan holda ijtimoiy xavfi katta yoki uncha og‘ir bo‘lmagan jinoyatlarga taalluqlidir. Bunday ozod qilish asosida jinoiy qatag‘onni qisqartirish va jazoni individuallashtirishni ta‘minlovchi insonparvarlik prinsipi yotadi. Javobgarlikdan va jazodan ozod qilish institutlari (JK 64–76 va 87–90-m.) jinoyatchilikka qarshi kurashda, shuningdek, sudlanganlarni axloqan tuzatish jarayonida keng vasamarali foydalaniladi

Jinoyatlarning ijtimoiy xavflilik darajasi va xususiyati muayyan ijtimoiy xavfga ega nojo‘ya xatti-harakatlarga nisbatan ijtimoiy zararigako‘ra ko‘proq farqlanadi. Bu jinoyatni nojo‘ya hatti-harakatdan farqlashning asosiy mezonidir. Jinoyat boshqa shunday sharoitlarda doi- mo katta zarar keltiradigan aybi xavfli, motivi o‘zgarmas, usuli g‘ayriijtimoiy bo‘lgan g‘oyat qo‘pol harakat yoki harakatsizlikdir. Shunga qaramasdan, jinoyatni boshqa huquqbuzarlikdan farqlovchi asosiy belgi qonun bilan taqiqlangan qilmishning ijtimoiy xavflilik darajasi hisoblanadi. Ma‘muriy, intizomiy va fuqaroviy huquqbuzarliklar ijtimoiy munosabatlar tartibiga va huquqiy tartibotga salbiy ta‘sirko‘rsatadi. Shuning uchun ham u muayyan ijtimoiy xavflilik darajasiga ega. Ammo bu ijtimoiy xavflilik darajasi bunday huquqbuzarlikni jinoyat deb qarash va jinoiy jazo qo‘llash orqali ularga qarshi kurashish darajasida yuqori emas. Qilmishning ijtimoiy xavflilik darajasini aniqlash bir qator belgilarga bog‘liq. Bu, avvalo, obyektiv tomon belgilari (harakat usuli, yuz beradigan oqibatlar og‘irligi, jinoyat quroli, vositasi va h.k.), shuningdek, subyektiv tomonga xos bo‘lgan belgilardir (qilmishni sodir etish motivi, harakatning oldindan o‘ylab qasd qilinishi va h.k.). Shu bilan birga, aybdorning

shaxsiga xos bo'lgan belgilar ham hisobga olinadi. Agar shaxs g'ayrihuquqiy harakatni bir necha marta sodir etgan bo'lsa, bunday davomiylik ayrim hollarda ma'muriy xatti-harakat emas, balki jinoyat mavjudligidan dalolat beradi. Masalan, sog'liqning qisqa muddatga yomonlashuviga yoki mehnat qobiliyatining uncha uzoq bo'lmagan muddatga yo'qolishga olib kelmagan bir marta qasddan badanga yengil shikast yetkazish ma'muriy huquqbuzarlik sanaladi. Biroq, agar shaxs shunday huquqbuzarlikni ma'muriy jazo qo'llanilgandan keyin, bir yil ichida takroran sodir etgan bo'lsa, bu jinoiy jazo qo'llaniladigan qilmishdir (JK 109-m)

Jinoyat kodeksining 15-moddasida jinoyatlar o'z xususiyati va ijtimoiy xavflilik darajasiga ko'ra: 1) ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan; 2) uncha og'ir bo'lmagan; 3) og'ir; 4) o'ta og'ir jinoyatlarga bo'linadi, deb qayd qilingan.

Jinoyatlarni tasniflash - jinoiy harakatga aniq jinoiy-huquqiy baho berish. Bunda jinoiy qilmish belgilarining jinoyat qonunida nazarda tutilgan jinoyat tarkibi belgilariga muvofiqligi aniqlanadi. J. t. dastlab tergov organlari tomonidan, yakuniy ravishda esa sud hukmi bilan amalga oshiriladi. Amaldagi jinoyat huquqida J. t.ning 2 asosiy guruhi nazarda tutilgan. Bular: 1) jinoyatlarni ob'yektiga qarab tasniflash; 2) jinoyatlarni ijtimoiy xavflilik darajasiga qarab tasniflash.

O'zbekiston Respublikasining JKda jinoyatlar o'z xususiyati va ijtimoiy xavflilik darajasiga ko'ra:

- ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan;
- uncha og'ir bo'lmagan;
- og'ir;
- o'ta og'ir jinoyatlarga bo'lingan.

Ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan jinoyatlarga: qonunda ozodlikdan mahrum qilishga nisbatan yengilroq jazolar nazarda tutilgan jinoyatlar; qasddan sodir etilib, qonunda eng og'ir jazo sifatida 3 yildan ko'p bo'lmagan muddatga ozodlikdan mahrum qilish nazarda tutilgan jinoyatlar; ehtiyotsizlik oqibatida sodir etilib, qonunda 5 yildan ko'p bo'lmagan muddatga ozodlikdan mahrum qilish tarzida jazo nazarda tutilgan jinoyatlar kiradi. **Uncha og'ir bo'lmagan jinoyatlarga:** qasddan sodir etilib, qonunda eng og'ir jazo sifatida 3 yildan ortiq, lekin 5 yildan ko'p bo'lmagan muddatga ozodlikdan mahrum qilish nazarda tutilgan; ehtiyotsizlik oqibatida sodir etilib, qonunda eng og'ir jazo sifatida 5 yildan ortiq muddatga ozodlikdan mahrum qilish tarzidagi jazo nazarda tutilgan jinoyatlar kiradi. Qasddan sodir etilib, qonunda og'ir jazo sifatida 5 yildan ortiq, lekin 10 yildan ko'p bo'lmagan muddatga ozodlikdan mahrum qilish nazarda tutilgan jinoyatlar **og'ir jinoyatlarni** tashkil etadi. Qasddan sodir etilib, qonunda 10 yildan ortiq muddatga ozodlikdan

mahrum qilish yoki o‘lim jazosi nazarda tutilgan jinoyatlar **o‘ta og‘ir jinoyatlar** hisoblanadi. Jinoyatni tasniflash barcha jinoyatlarni ularning xususiyati, ijtimoiy xavflilik darajasiga qarab muayyan turkumlarga bo‘lish imkoniyatini berish bilan birga, javobgarlikni belgilash, adolatli jazo tayinlash, qonuniylik va insonparvarlik tamoyillarini amalga oshirishning muhim sharti hisoblanadi.

XULOSA

Xulosa o‘rnida shuni aytishimiz mumkin, tobora rivojlanib taraqqiyot tomon intilayotgan davlatlarda jinoyat dolzarb muammolar qatoriga aylangan desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Bugungi kunda jinoyatlarni oldini olishda tobora keng ko‘lamli islohotlar, chora-tadbirlar olib borilmoqda. Jinoyat- jamiyatda qabul qilingan normativ va huquqiy me‘yorlarga zid bo‘lgan, bundan tashqari, jismoniy yoki ma‘naviy zarar keltiruvchi harakatlar yoki harakatsizliklar yig‘indisi hisoblanadi. Jinoyatlar odatda davlat tomonidan jazolanishi mumkin bo‘lgan xatti-harakatlar sifatida qaraladi va ularning turli xil tasniflari ham mavjud hisoblanadi. Bundan tashqari jinoyatlar og‘irligi bo‘yicha, tabiati bo‘yicha, tashkiliy jihatdan turlarga ham ajratishimiz mumkin. Ular bir- birlaridan turlicha farqlanadi. Jamiyatda sodir etilgan har bir jinoyat inson hayoti va ma‘rifatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Shuning uchun, jinoyatchilikni oldini olish va unga qarshi kurashish jamiyat rivoji uchun ham katta ahamiyatga ega hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
2. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksi.
3. https://uz.wikipedia.org/wiki/Jinoyatlarni_tasniflash
4. <https://lex.uz>
5. <https://.oyina.uz>
6. <https://library-tsul.uz>
7. M.H. Rustamboyev “Jinoyat huquqi”
8. <https://ziyouz.com>